

जलसाक्षरता केंद्र: जलसेवकांबाबत
मार्गदर्शक सूचना

महाराष्ट्र शासन
जलसंपदा विभाग

शासन परिपत्रक, क्र.जलसा२०१८(प्र.क.३५९/२०१८)/सिं.व्य.(महसूल)

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२

दिनांक :- १९ सप्टेंबर, २०१८

- वाचा:** १. शासन निर्णय, जल संपदा विभाग क्र. वाल्मी -२०१६ / प्र.क्र.६९/ १६/
लाक्षेवि (आस्था), मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक ३० नोव्हेंबर २०१६
२. सुधारित शासन निर्णय, क्र. जलसा-२०१८/(प्रक्र.३०८/२०१८)/सिं.व्य.(महसूल),
दि. १९ सप्टेंबर, २०१८

प्रस्तावना :-

संदर्भीय शासन निर्णयाद्वारे राज्यात यशदा, पुणे येथे जलसाक्षरता केंद्र आणि चंद्रपूर वन प्रशासन विकास व व्यवस्थापन प्रबोधिनी, चंद्रपूर, जल व भूमी व्यवस्थापन संस्था (वाल्मी), औरंगाबाद व डॉ. पंजाबराव देशमुख विदर्भ प्रशासकीय आणि विकास प्रशिक्षण प्रबोधिनी, अमरावती येथे विभागीय केंद्रे स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. त्यानुसार जलसाक्षरतेचे कार्य करण्यासाठी जलनायक ते जलसेवक यांची संरचनात्मक फळी तयार करावयाची आहे. या संरचनात्मक फळीमध्ये ग्राम पंचायत स्तरावर स्वयंस्फूर्तीने व लोकसहभागातून काम करणारे स्वयंसेवक म्हणून जलसेवक तयार करावयाचे आहेत. त्यादृष्टीने ग्राम पंचायत स्तरावर जलसाक्षरतेचे काम करणाऱ्या जलसेवकांबाबत सविस्तर मार्गदर्शक सूचना या परिपत्रकाद्वारे देण्यात करण्यात येत आहेत.

मार्गदर्शक सूचना :- ग्राम स्तर व स्थानिक संस्था स्तरावर जलसाक्षरतेचे काम करणा-या प्रशिक्षित व्यक्तीस -जलसेवक असे संबोधण्यात यावे. प्रत्येक ग्राम पंचायत स्तरावर एक जलसेवक असेल.

(अ) जलसेवकाचे कार्य :-

- (१) जलयुक्त शिवार अभियानाच्या अंमलबजावणीमध्ये तसेच सिंचन व्यवस्थापनाच्या कार्यान्वयनामध्ये योगदान देणे.
- (२) जलसाक्षरता कार्यक्रमात स्थानिक स्तरावर सक्रीय सहभाग घेणे.
- (३) ग्रामसभा/इतर सभांमध्ये जलसाक्षरतेबाबत माहिती देणे; जलसाक्षरतेविषयी विविध उपक्रमात सहभागी होऊन जलसाक्षरतेच्या प्रसारासाठी प्रयत्न करणे.
- (४) शालेय/महाविद्यालयीन व इतर स्तरावर जलसाक्षरतेच्या उपक्रमांमध्ये सहाय्य करणे.
- (५) जलयुक्त शिवार अभियान अंतर्गत संबंधित ग्राम पंचायतीमधील गावांचे पाण्याचे अंदाजपत्रक तयार करण्यास आणि त्या ग्राम पंचायतीमधील गावांच्या समाप्ती निर्गमन (exit Protocol) प्रक्रियेमध्ये कृषि सहायक/ जलसंधारण सहायक/संबंधित प्राधिकारी यांना सहाय्य करणे.
- (६) आपल्या ग्राम पंचायत कार्यक्षेत्रात असलेल्या पाणी वापर संस्थांच्या प्रशिक्षणामध्ये शाखा अभियंता/सक्षम प्राधिकारी यांना सहाय्य करणे.

- (७) जलसाक्षरतेच्या कार्यात जलप्रेमी, जलकर्मी, जलदूत यांच्याशी समन्वय ठेवणे व प्रशिक्षणात सहभागी होणे; आपल्या ग्राम पंचायतीशी निगडित जलसाक्षरता विषयक बाबींसाठी तालुका स्तरीय समितीच्या सूचना व मार्गदर्शनानुसार कामकाज करणे.
- (८) जलसेवकाने स्वतःचे काम सांभाळून स्वयंप्रेरणेने, उत्स्फूर्तपणे व सामाजिक बांधिलकी म्हणून काम करावयाचे असून त्यास कोणतेही मानधन देण्यात येणार नाही.
- (९) जलसेवकास विनामूल्य प्रशिक्षण देण्यात येईल व प्रशिक्षण कालावधीत प्रवास खर्च देण्यात येईल.
- (१०) जलसेवकाने केलेल्या कामांची नोंद संबंधित ग्रामपंचायतीने ठेवावी.

२) जलसेवकासाठी अर्हता व नामनिर्देशन:-

(अ) अर्हता -:

- (१) जलसेवक हा लिहिता वाचता येणारा व जीवनात उच्च मूल्ये जोपासणारा आणि त्याग व राष्ट्रभावनेने प्रेरित असावा.
- (२) जलसेवक हा ग्रामसभेचा सदस्य असावा व त्याच्या नामनिर्देशनास ग्रामसभेची मान्यता असावी.
- (३) शासनाच्या विविध विकास उपक्रमांविषयी जाणकार अशी व्यक्ती; स्वच्छता दूत, स्वयंसहाय्यता गटातील उत्कृष्ट काम केलेल्या महिला, सामाजिक कार्यकर्ते, राष्ट्रीय सेवा योजनेतील स्वयंसेवक, पाणलोट क्षेत्रात उत्कृष्ट काम केलेल्या व्यक्ती, पाणी वापर संस्थांमध्ये कार्य केलेल्या व्यक्ती, सामाजिक बांधिलकी म्हणून काम करणाऱ्या व्यक्ती, स्वयंस्फूर्तीने पुढे येणारे नागरिक; अशा व्यक्तींमधून नामनिर्देशन करण्यात यावे.

(ब) नामनिर्देशन:-

१. ग्रामसभेने ग्रामसेवकाद्वारे प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये जलसेवकाचे नामनिर्देशन करण्यासाठी लेखी अर्ज मागवावेत. याकरिता दवंडी, जाहीर निवेदन इत्यादींचा अवलंब करावा.
२. जलसेवकाचे नामनिर्देशन करावयाच्या वेळी त्या ग्रामसभेमध्ये संबंधित तालुक्यातील कोणत्याही जलदूतास मार्गदर्शनासाठी बोलाविण्यात यावे.
३. ग्राम पंचायतीने छाननी केलेली यादी ग्रामसभेसमोर ठेवावी.
४. ग्रामसभेने एका व्यक्तीस जलसेवक म्हणून नामनिर्देशित करावे.
५. जलसेवक म्हणून नामनिर्देशन केलेल्या व्यक्तीस यासोबतच्या जोडपत्रात विहित केलेल्या नमुन्याप्रमाणे कळविण्यात यावे.

(क) कार्यवाहीसाठी अनुषंगिक मार्गदर्शक सूचना:-

१. ग्रामसभेद्वारे जलसेवकाचे नामनिर्देशन विशिष्ट मुदतीत आणि गुणात्मक होण्यासाठी तालुका स्तरीय जलसाक्षरता समितीकडून तसेच उपविभागीय अधिकारी, तहसीलदार व गट विकास अधिकारी यांच्याकडून ग्राम पंचायतीस आणि ग्राम सेवकास वेगळ्याने निदेश देण्यात यावेत व त्याबाबत त्यांनी विशेष संनियंत्रण करावे.
२. जिल्हास्तरीय जलसाक्षरता समितीमध्ये नामनिर्देशन प्रक्रियेचा व कार्यवाहीचा आढावा घेण्यात यावा. त्यासाठी समितीचे निमंत्रक व सदस्य सचिव यांनी विशेष लक्ष द्यावे.

३. ग्रामसभेने नामनिर्देशित केलेल्या जलसेवकाचे नाव ग्रामसेवकाने तालुका स्तरीय समितीस तसेच उपविभागीय अधिकारी, तहसीलदार व गट विकास अधिकारी यांना कळवावे.
४. तालुका स्तरीय जलसाक्षरता समितीचे सदस्य सचिव यांनी जलसेवकांची यादी जिल्हा स्तरीय जलसाक्षरता समितीकडे व विभागीय जलसाक्षरता केंद्राकडे पाठवावी.
५. जलसेवकाने केलेल्या कामाच्या नोंदी ग्रामपंचायतीने ठेवणे आवश्यक आहे.
६. ग्रामपंचायतीने ठेवलेल्या कामाच्या नोंदीनुसार ग्रामसभेत जलसेवकाच्या उत्कृष्ट कामाचा गौरव करावा.
७. जलसेवकाचे काम समाधानकारक नसल्यास ग्रामसेवकाने ग्रामसभेसमोर विषय ठेवावा. ग्रामसभेस जलसेवकाचे नामनिर्देशन रद्द करता येईल व याविषयी ग्रामसभेचा निर्णय अंतिम राहील.

(ड) कार्यवाहीचे टप्पे -:

जलसेवकाचे नामनिर्देशन व एकंदर कामकाज यासाठी पुढीलप्रमाणे टप्पानिहाय कार्यवाही करण्यात येईल. पहिल्या टप्प्याबाबत आवश्यकतेनुसार तपशीलवार सूचना वेगळ्याने देण्यात येतील.

१. पहिल्या टप्प्यात २०१५-२०१६ या वर्षी जलयुक्त शिवार अभियानामध्ये समाविष्ट असलेल्या ५५७० ग्राम पंचायतींमध्ये जलसेवकाच्या नामनिर्देशनाची कार्यवाही करण्यात येईल.
२. त्याबरोबर पाणी वापर संस्था असलेल्या सुमारे २००५ ग्राम पंचायतींमध्ये जलसेवकाच्या नामनिर्देशनाची कार्यवाही करण्यात येईल.
३. उर्वरित ग्रामपंचायतींमधील जलसेवकांचे नामनिर्देशन व एकंदर कामकाज यासाठी पुढील टप्प्याबाबत वेगळ्याने सूचना निर्गमित करण्यात येतील.
- ५) सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेतांक २०१८०९१९१६४१०६३३२७ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(अ.अ. कपोले)

उपसचिव (जलसंपदा)

सोबत : परिशिष्ट अ, ब क, ड, व इ

प्रत

१. मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,
३. सर्व मंत्री/ राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव
४. सर्व विधानसभा सदस्य/ विधान परिषद सदस्य
५. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई

६. सर्व अ.मु.स./प्रधान सचिव/ सचिव, मंत्रालय, मुंबई
७. सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
८. सचिव, मृद व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
९. सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१०. महासंचालक, यशदा, पुणे
११. सचिव, महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण, मुंबई
१२. सर्व कार्यकारी संचालक, जलसंपदा विभाग
१३. सर्व विभागीय आयुक्त
१४. शिक्षण संचालक, पुणे.
१५. सदस्य सचिव महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ
१६. महासंचालक, जल व भूमी व्यवस्थापन संस्था (वाल्मी), औरंगाबाद
१७. महासंचालक, महाराष्ट्र अभियांत्रिकी संशोधन संस्था (मेरी), नाशिक
१८. संचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख विदर्भ प्रशासकीय व विकास प्रशिक्षण प्रबोधिनी, अमरावती
१९. संचालक, चंद्रपूर वन प्रशासन विकास व व्यवस्थापन प्रबोधिनी, चंद्रपूर.
२०. सर्व मुख्य अभियंता, जलसंपदा विभाग,
२१. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, नवी मुंबई,
२२. सर्व जिल्हाधिकारी
२३. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
२४. सर्व प्रकल्प संचालक जिल्हाग्रामीण विकास यंत्रणा,
२५. सर्व जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी
२६. सर्व अधीक्षक अभियंता, जलसंपदा विभाग
२७. सर्व कार्यकारी अभियंता, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२८. सर्व सह सचिव/ अवर सचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२९. अवर सचिव/ कक्ष अधिकारी, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

जोडपत्र

(संबंधीत ग्रामपंचायतीच्या लेटर पॅडवर टंकलिखित करावे.)

प्रति

श्री/श्रीमती -----

ग्रामपंचायत जावक क्रमांक
दिनांक-

विषय :- जलसेवक म्हणून नामनिर्देशन केल्याबाबत

संदर्भ :- १. आपला अर्ज दिनांक --/--/--

२. ग्रामसभा ठराव क्रमांक -----, दिनांक-----

महोदय/महोदया,

उपरोक्त विषयी आपल्या अर्जाच्या अनुषंगाने कळविण्यात येते की संदर्भ क्रमांक २ येथे नमूद केलेल्या ग्रामसभेच्या ठरावानुसार आपली ग्रामपंचायत ----, तालुका ----, जिल्हा --- यासाठी आपले -जलसेवक म्हणून नामनिर्देशन करण्यात आले आहे.

जलक्षेत्रातील आपले योगदान लक्षात घेऊन सदर नामनिर्देशन करण्यात आले असून आपणास जलसाक्षरतेचे काम स्वयंस्फूर्तीने, स्वयंप्रेरणेने आणि विनामोबदला करावयाचे आहे. जलसेवकांबाबत शासन परिपत्रक यासोबत जोडले आहे. कृपया त्या परिपत्रकातील तरतुदीप्रमाणे काम करण्यास आपली संमती असल्याबद्दल या पत्राच्या दुस-या प्रतीवर कृपया स्वाक्षरी करावी. कृपया स्वाक्षरित प्रत ग्रामपंचायतीस परत करावी.

जलसाक्षरतेसारख्या महत्वाच्या कार्यात योगदान करण्यासाठी आपले नामनिर्देशन झाल्याबद्दल ग्रामपंचायतीकडून आपले हार्दिक अभिनंदन!

ग्रामसेवक/ग्राम विकास अधिकारी

सोबत :- शासन परिपत्रक दि. १९.०९.२०१८

ग्रामपंचायत -----तालुका -----जि.---

टीप:- द्विप्रतीत:- एक प्रत नामनिर्देशित जलसेवकासाठी; दुसरी प्रत नामनिर्देशित जलसेवकाच्या स्वाक्षरी करून ग्रामपंचायत अभिलेख्याकरीता.